

rábi munkáját (Budapest–Beregszász, 2002.), az *V. Honvédtisztek* és a *Nagy idők tanúi* című fejezetekben szinte szóról szóra ennek a fejezetnek a tartalmát találjuk. A következő tanulmány *Munkács várának szerepe a szabadságharcban* címmel íródott és felhasznál néhány beregszászi levéltári forrást is, igaz csak azok közül, amelyek a Magyar Országos Levéltárban is kutathatók mikrofilm-másolatban. E tanulmány egyébként majdnem szó szerinti közlése a már említett, több változatban megjelent *Vázlatok a munkácsi vár szerepéhez 1848–49-ben* című tanulmánynak! Tartalmát tekintve végigvezet a vár 1848–49-es történetén, a magyar nemzetörség 1848. októberi bevonulásától egészen az orosz csapatok előtti, 1849. augusztus végi kapitulációig.

A következő fejezet (*A szabadságharc emlékhelyei*) gyakorlatilag a már említett 2002-es kötet első négy fejezetének újraközlése. Erről azonban a szerző a fejezet elején említést is tesz, és korábbi könyvéhez képest igyekezik is többet adni, a megyénként, azon belül helységeként ismertetett sírhelyek, szobrok, emléktáblák számának bővítésével, és főként az emlékhelyekre vonatkozó képanyaggal. Bagu új kötetének negyedik fejezete (*Tanulmányok a szabadságharc témaköréből*) – itt már lábjegyzetekben megjelölt módon – saját korábbi (*A szabadságharc nemzetőrei*), illetve mások munkái alapján tesz közzé életrajzokat egykori helybeli fiatal honvédekről és lelkészeikről. Az *Eseménynaptár* című fejezet kronológiát ad 1848–49 helyi történetéhez, valamint a szabadságharc óta eltelt évek azzal összefüggő, emlékező, hagyományápoló eseményeihez. Ezután következik a záró fejezet *Melléletek*

címmel. A gyanútlan olvasó azt hihetné, hogy az eddig jórészt újraközlésekből álló kötetben most jönnek az értékes új források, de hamar kiderül, hogy az összesen tizenhárom itt közölt szövegből nyolc a helyi sajtóban korábban megjelent emléktábla-, vagy szoboravató beszéd a szabadságharc utóéletéből. A maradék öt közül pedig a beregszászi nemzetörség jegyzőkönyvei megtalálhatóak Csatáry György 1993-as munkájában (*Levéltári kalászatok*, 117–123. o.), és Bagu Balázs is közölte korábban (*A szabadságharc nemzetőrei*, 161–166. o.), ahogy Pazar József visszaemlékezését már kétszer is (*A szabadságharc nemzetőrei*, 91–93. o. és *1848–49-es emlékhelyek Kárpátalján*, 26–29. o.). Van még egy Kossuth Ferenc levél, amely a részvénylivánítást köszöni meg Beregszász város polgárainak Kossuth Lajos halálakor, ennek korábbi közlését nem találtuk. A maradék két levelet pedig szintén Csatáry György adta ki 1999-ben. Mind Egy János Ugocsa megyei alispán és kormánybiztos levele a megyei bizottmánynak, 1849 márciusából, mind Bertók János tűzmeister levele szüleihez, amelyben beszámol Perczel Mór csapatainak muraközi tevékenységéről 1848 októberéből, megtalálható a *Szabadságharc a végeken* című kiadványban (75–78. és 124–126. o.).

Bagu Balázs új kötetét végigolvasva sajnos azt állapíthatjuk meg, hogy kevés újdonságot hoz a szabadságharc északkelet-magyarországi vonatkozásai iránt történészként érdeklődők számára, inkább azoknak ajánlható, akik most ismerkednek a mai Kárpátalja 1848–49-es történetével, emlékhelyeivel, és esetleg kirándulást terveznek a helyszínre.

Solymosi József

KEDVES GYULA – RATZKY RITA

CSATATEREK PETŐFIJE

Dokumentumok, Petőfi-művek hadtörténeti és irodalomtörténeti-poétikai elemzésekkel

(Timp kiadó, Budapest, 2009. 176 o.)

Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc, valamint Petőfi Sándor halálának 160. évfordulója kapcsán jelent Kedves Gyula hadtörténész és Ratzky Rita irodalomtörténész köz-

zös munkája a XIX. század közepének legnagyobb magyar költőjéről. Ez a Hadtörténeti Intézet és Múzeum által is támogatott munka azonban eltér a szokványos Petőfi-életrajzok-

tól, ugyanis elsősorban a költő és a katonaság viszonyát igyekszik bemutatni korabeli hivatalos iratok, levelek és természetesen költemények segítségével. Azt elemzi tehát, hogyan viszonyult a kötöttségeket nehezen viselő és a személyes szabadságát mindennél többre értékelő költő a zárt, hierarchikus szerkezetű hadsereghez az 1839–1841 között, valamint a „nagy év” során betöltött katonai szolgálata alatt. Milyen pozitív és negatív hatások érték a szabadságharc csatáerein és a hivatalok útvesszőiben, és mindez milyen hatással volt életére, meggyőződésére és természetesen költészetére. Olyan, az előszóban feltett kérdésekre keresik a szerzők a választ, amelyek máig nincsenek teljesen tisztázva a Petőfi-életrajzban. Valóban meggyőződésből vette-e fel a honvédtiszti egyenruhát, vagy csak a közvélemény nyomására, esetleg jelmezként? Valóban olyan összeférhetetlen személyiség volt, ahogy nem egy magas beosztású katonatiszt lefestette emlékirataiban, vagy nemegyszer a kölcsönös félreértés és a balszerencse is szerepet játszott a költő és a katonai vezetés viszonyának elmérgesedésében? Vagyis: milyen katona volt is valójában Petőfi Sándor?

A kötet első fejezete, mintegy bevezetőként, Petőfi alig több mint egyéves katonai szolgálatát mutatja be 1839. szeptember 6. és 1841. január 31. között. A szerzők tisztázzák, hogy milyen okok vezették a mindössze 16 éves fiút, hogy magát két évvel idősebbnek vallva belépjen a soproni székhelyű cs. kir. 48. (Gollner) sorgyalogezred kötelékébe önkéntesként, hat évi szolgálatra. A továbbiakban megismerkedünk a korabeli cs. kir. gyalogság szervezetével, a gyalogosok kiképzésével és általános életkörülményeivel, valamint az ezred tisztikarával, akik közül többen majd a magyar oldalra állnak 1848-ban. Barátainak és ismerőseinek visszaemlékezései, valamint saját korabeli és későbbi megnyilatkozásai alapján a poézissal ekkor már próbálkozó Petőfi (akkor még, mint Petrovich) nehezen viselte a szigorú fegyelmet, a katonaelet kietlenségét, és csak a soproni evangélikus líceumban tanuló ismerősei körében és a könyvtárban érezte magát otthon. 1840 márciusában egy menetoszloppal Tirol felé indították, de csak Grazig menetelt, ahol súlyosan megbetegedett. Ezután Zágrábig még eljutott, de az ősi hadgyakorlat után betegsége kiújult, ezért orvosi vizsgálatra rendelték, majd katonai szolgálatra való alkalmatlanság miatt visszaküldték Sopronba,

ahol 1841. február végén leszerelték. Obszerváció szerint „tisztelesen és becsületesen szolgált”. A fejezet zárásaként az ebben az időszakban írott verseivel ismerkedhetünk meg.

A második fejezet az 1848 márciusától szeptemberig tartó időszakot dolgozza fel. Petőfi, mint a márciusi forradalom vezető személyisége, teljesen természetesen vállalt szolgálatot az új nemzeti kormány által felállított belső rendvédelmi testület, a nemzetőrség kötelékében. Míg azonban tavasszal még vezető szerepet vitt a pesti nemzetőrségnél, 1848 nyarán radikális nézetei miatt már csak mint köznemzetőr szerepel a Pest városi nemzetőrség IV. zászlóaljának 4. századában. A szerzők itt bemutatják Petőfi korabeli álláspontját a magyar hadsereggel és hadügyminisztériummal kapcsolatban megnyilatkozásain és versein keresztül, valamint részletesen elemzik a katonai állítási törvényjavaslat kapcsán atyai jó barátjával, Vörösmarty Mihállyal kirobbant hírlapi vitáját, ami a költő további elszigetelődéséhez vezetett. A háborús veszély növekedésével Petőfi már tudatosan készült az esetleges fegyveres szolgálatra: látogatta az Újépületben folyó tüzerkiképzést, majd az *Egyenlőségi Társulat* által felállítandó önkéntes alakulat századosává választották. (Ez a csapat végül nem alakult meg.) Végül azonban Erdélybe sietett, hogy csatlakozzon a román felkelők ellen szerveződő nemzetőri táborhoz és biztonságba helyezze várandós feleségét. A szerzők szerint itt győzte meg régi barátja, Teleki Sándor, hogy vállaljon szolgálatot a felállítandó honvédszászlóalj egyikében.

A harmadik fejezet az 1848 októberétől 1849 januárjáig tartó időszak eseményeit elemzi. A szerzők itt bemutatják, milyen elvek szerint állították össze az újonnan szervezett honvédszászlóalj tisztikarát és milyen kritériumoknak kellett megfelelnie egy tisztnek. Azonban a szervezés meggyorsítása érdekében több, jelentősebb katonai előképzettséggel nem rendelkező nemzetőrtisztet, majd civilt is neveztek ki honvédtisztté. Így, bár Petőfi sem rendelkezett magasabb katonai ismeretekkel, mégis honvéd századosá neveztek ki a Debrecenben szerveződő 28. honvédszászlóaljhoz. A szerzők itt elemzik a zászlóalj tisztikarát, majd bemutatják, milyen nehéz körülmények között kezdhette meg a legénység kiképzését és felszerelését tisztársaival Petőfi. Majd bemutatásra kerül a „koszorús költő” első összetűzése a katonai vezetéssel. 1848. november közepén

ugyanis a zászlóalj négy századát (köztük a Petőfi vezette 2. századot is) a bánági hadszíntérre rendelték. Petőfi viszont szabadságot kért, hogy a cs. kir. erők előrenyomulása miatt Erdélyből Debrecenbe menekíthesse feleségét. Ezt azonban csak késve kapta meg, majd a katonai szervekkel való összetűzése miatt, Kosuth Lajos közbenjárásával, az erdélyi magyar hadsereghez helyeztette át magát 1849. január közepén.

A negyedik, egyben leghosszabb fejezet az 1849 januárjától július 31-ig, Petőfi haláláig tartó időszakot fogja át. A szerzők először röviden elemzik az ekkor már hírneves lengyel tábornok, Jozef Bem személyiségét, majd az erdélyi hadihelyzet alakulását 1849. január második feléig, Petőfi megérkezéséig. A költő a tábornok törzsébe került segédtiszti beosztásba, és e minőségében vett részt a soron következő ütközetekben. A szerzők itt részletesen bemutatják a költő szerepét az összecsapásokban, kiemelve, hogy heves vérmérséklete miatt Vízakna után már csak futártiszti feladatokkal bízta meg az általa egyre jobban tisztelt, őt féltő tábornoka. Petőfi első hivatalos futárútját Debrecenbe nem kísérte szerencse: az öltözködési szabályzat megsértése miatt összeveszett Mészáros Lázár hadügyminiszterrel, és lemondott tiszti rangjáról. Kiállított elbocsátó levelét azonban aligha vehette át, mivel február 23-án a kormány ismét Erdélybe indította hivatalos futárként. (Mivel a levelet a debreceni térparancsnokság csak 24-én kapta meg továbbításra: Hadtörténelmi Levéltár 1848/49-es gyűjtemény, 14/459.) A szerzők ezután ismeretik az erdélyi hadjárat további eseményeit, egészen Nagyszeben és Brassó felszabadításáig. Petőfi betegsége és újabb futárútjai miatt lemarad a nagy győzelmekről, de április elejétől május elejéig végig Bem mellett tartózkodik. A szerzők részletesen bemutatják ezt, a Petőfi katonai pályafutása szempontjából kétségtelenül legsikeresebb időszakot. A költő szeretett hadvezére mellett vesz részt a Bánföld felszabadításában, akivel személyes kapcsolata is elmélyül. Visszakapja századosi rangját, megkapja a Magyar Katonai Érdemrend III. osztályát, majd Bem őrnaggyá lépteti elő, és Debrecenbe küldi. Itt azonban bekövetkezik a végzetes összeütközés a katonai (és a politikai) vezetéssel, amely egyaránt a költőt teszi felelőssé, hogy a Bem és gróf Vécsey Károly tá-

bornok közti hatásköri villongás nyilvánosságra került. Az ügyben a szerzők által is bizonyítottan ártatlan költő pedig ismét, ezúttal véglegesen lemond a rangjáról. A fejezet befejező részében bemutatásra kerül, hogy az állás nélkül maradt, szüleit is elvesztő költő hogyan próbálja magát és családját eltartani. Az orosz intervenció bekövetkezése után a családjával a Tiszántúlra húzódó költő Bem hívására újra csatlakozik az erdélyi hadsereghez mint önkéntes. A szerzők részletesen rekonstruálják Petőfi utolsó napjait és a végzetes segesvári ütközetet, illetve azt, milyen erőfeszítéseket tett Szendrey Júlia és a cs. kir. hatóság a költő holttestének azonosítására.

Az utolsó fejezetben Petőfi öccsének, Istvánnak, valamint apjuknak – a nagyközönség által kevésbé ismert – katonai tevékenysége kerül bemutatásra a korabeli levelek segítségével. Petőfi István közlegényből századossá lépett elő a 6. honvédszászlóaljnál, míg „a vén zászlótartó”, a Vasvári Pál vezette „Fővárosi Csapat” kötelékében mint őrmester, valóban részt vett a horvát sereg üldözésében. A kötetet kislexikon, képjegyzék, és a szakirodalom feldolgozása zárja.

A könyvben, mint minden műben, előfordulnak kisebb hibák, elírások is. A debreceni ütközet 1849. augusztus 2-án, nem 1-jén volt (41. o.). A 79. oldalon a „bánföldi csatatereken” a helyes. Kérdéses, hogy a cs. kir. haderő létszáma Vízaknánál 8600 fő (87. o.), vagy kb. 8100 fő (88. o.) volt-e? A megyesi „csata” valójában ütközet volt (101. o.). A dzsida inkább hosszú, mint rövid nyelvű lándzsa volt (168. o.). A 168–169. oldalon „Csatamezők Petőfije” helyett pedig „Csataterék Petőfije” irandó.

A fentiek ellenére a recenzius csak ajánlani tudja a kötetet, hiszen a katonai Petőfiről még sosem született ehhez hasonló részletes és írott, valamint tárgyi forrásokkal, képekkel és térképekkel gazdagon illusztrált mű. A könyv külön érdeme, hogy nemcsak a katonai eseményekkel és a költőnek azokban betöltött szerepével foglalkozik, hanem az eseményekhez köthető versek bemutatásával és elemzésével az irodalmárok és a laikusok számára is egy pontosabb, eddig még kevésbé ismert Petőfi-portrét rajzol meg.

Kemény Krisztián